

ספרי מופת מספרות העולם

סנקא: אגאממנון • אוידיפוס

העורך הכללי: דן מירון

סנקה

אגאמנון • אוידיפוס

תרגמה מרומית והוסיפה מבואות, הערות ומפתחות

רחל בירנבאום

מוסד ביאליק • ירושלים

Lucius Annaeus Seneca philosophus
Agamemnon • Oedipus
E Latino in Hebraicum sermonem vertit, prolegomena
scripsit, adnotationes indicesque adiecit

עריכת הלשון: נעה רוזן

הספר יוצא לאור בסיוע

מסת"ב: 2-372-536-965-978 ISBN

©

כל הזכויות שמורות למוסד ביאליק • ירושלים, תשפ"ג
סדר ועימוד: שולמית ירושלמי, ירושלים
לוחות והדפסה: דפוס פרינטיב, ירושלים

Copyright by the Bialik Institute, Jerusalem 2022

www.bialik-publishing.co.il

Printed in Israel

תוכן העניינים

מבוא

7	חיי סנקא ויצירותיו
14	השפעת הטרגדיה והספרות היוונית על הטרגדיות של סנקא
20	הטרגדיה הרומית והשפעתה על הטרגדיות של סנקא
25	סגנון הטרגדיות של סנקא
29	הסטואה והטרגדיות של סנקא
31	העלאת הטרגדיות של סנקא על הבמה
32	הטקסט והתרגום
35	הקדמה ל'אגאמנון'
50	הקדמה ל'אוידיפוס'

חלק א

67	'אגאמנון'
117	'אגאמנון', הערות

חלק ב

155	'אוידיפוס'
207	'אוידיפוס', הערות

נספחים

259	כללי התעתיק בכתוב חסר הניקוד
262	ביבליוגרפיה (מבחר)
277	מפתח שמות
293	מפתח עניינים
296	מפתח משקלים

מבוא¹

חיי סנקה ויצירותיו

'סֵנְקָא הפִּילוֹסוֹף' (Lucius Annaeus Seneca philosophus), שמכונה גם 'סנקה הטרגיקון' (Seneca Tragicus), הוא המפורסם בסופרים שפעלו בזמן שלטונם

1 החלק הראשון של המבוא (עד ההקדמות ל'אגאממנון' ול'אוידיפוס') לקוח בשינויים קלים מהמבוא ל'מדאה. פיידרה' ול'נשי טרויה. תיאסטס' (ראו ביבליוגרפיה). כל התאריכים בספר חלים לספירת הנוצרים אלא אם צוין אחרת. למען הסר ספק לא ננקטה שיטת השמטת הנתונים החוזרים באמצעות סימן הפיסוק (למשל, קווינטיליאנוס, חינוך הנואם, 1, 107. 1, 125-131 לא קוצר ל: 1, 107; 125-131). מספרי הטורים בהפניות ליצירות קלסיות הם מספריהם במקור או בתרגומן לעברית (לתרגומיהן לעברית ראו להלן עמ' 273). ההפניות ליצירותיו של סנקה מופיעות בלא ציון שמו (חוץ מכאשר נזכר שמו אחרי מחברים אחרים חשובים יותר מבחינת סדר הזכרתם). שמות יווניים פרטיים מופיעים בתרגום בתעתיקם הרומי. במקרים ספורים הם נזכרים בשם היווני מטעמי המשקל, כגון הראקלס (Heracles) במקום הרקולס (Hercules), אנדרומאכה במקום אנדרומאכה. מטעמי משקל קוצר השם פריאמוס (Priamus) ל'פְּרִיאָם'. במבוא ובהערות נזכרים השמות הפרטיים בשם הרומי בלויית שמם היווני בתעתיקם הרומי, למשל יופיטר-זאוס (Iuppiter-Zeus), הרקולס-הראקלס (Hercules-Heracles). הכתיב הרומי של השמות הללו מופיע בדרך כלל כשהם נזכרים לראשונה. הטעמת השמות הפרטיים היא הטעמת הרומית. ואולם השם אוידיפוס (ובהגייה בת ימינו אֵדִיפּוֹס בגלל ההתחלפות המאוחרת של הגיית הדיפתונג e-oe ב- e) מוטעם בתרגום בהתאם לכללי הטעמה ביוונית (כלומר בהברה השנייה מהסוף) ולא על פי כללי הטעמה בלטינית (כלומר בהברה השלישית מהסוף). (במקרים חריגים ביותר הוזח הטעם משיקולי משקל). הקיסר נרון (Nero) נזכר בשמו המקובל ולא על פי כללי תעתיק השמות הרומיים (לעומת נרון ראו, למשל, קיקרו [Cicero] ופיסו [Piso]).

של הקיסרים טיבריוס, גאיוס קאליגולה, קלאודיוס ונרון. הוא נולד בקורדובה שבדרום ספרד בין השנים 4 ל-2 לפנה"ס, הבן האמצעי של הלוויה (Helvia) וסנקא הרטור'. סנקא הרטור, אביו של סנקא הפילוסוף, מוכר לנו בזכות שני חיבוריו על רטוריקה, 'תרגילי פולמוס' (*Controversiae*), ובו טענות וטענות נגדיות על מגוון נושאים) ו'תרגילי ייעוץ' (*Suasoriae*), ובו עצות לדמויות היסטוריות ומיתולוגיות נודעות). לחיבוריו אלו של האב נודעת חשיבות רבה משום שהם נותנים לנו תמונה על אופי הלימוד בבתי הספר הרבים לרטוריקה בתקופת הקיסרות למן ימי אוגוסטוס. את החיבורים הללו הקדיש האב לשלושת בניו כדי שילמדו את רזי הרטוריקה, שהוא עצמו למד מפי גדולי הנואמים של זמנו. אחיו הבכור של סנקא הפילוסוף, אניאוס נובאטוס גאליו (*Annaeus Novatus Gallio*), פנה לקריירה פוליטית ושימש מושל אכיאיה (*Achaea*), ואילו אחיו הצעיר אניאוס מלא (*Annaeus Mela*) בחר בקריירה של איש עסקים והיה אביו של המשורר הנודע לוקאנוס (*Marcus Annaeus Lucanus*), מחבר האפוס 'מלחמת האזרחים' (*Bellum Civile*).

מעטים הם הפרטים הידועים לנו על חייו של לוקיוס סנקא הפילוסוף עד שנת 41². משפחתו השתייכה למעמד הפרשים והייתה משופעת נכסים. כדי שסנקא יפתח בצעירותו קריירה פוליטית ומשפטית הביאו אותו, ועודו רך בשנים, אביו ודודתו אחות אימו, לרומא, ושם הוא למד פילוסופיה ורטוריקה. הדודה הזאת, שבעלה גאיוס גאלריוס (*Gaius Galerius*) שימש פרייפקט מצרים בשנים 16–31, הייתה בעלת השפעה חברתית ניכרת, ובסיועה נבחר לכהונת קווייסטור, כנראה בשנת 33, כלומר בימי טיבריוס. עוד ידוע שהוא נשא לאישה את פאולינה פומפיה (*Paulina Pompeia*), ובשנת 41 הם שכלו את בנם. סנקא קנה לו שם בזכות כתיבתו ובזכות כישרון הנואם המבריק שלו שבא לידי ביטוי כששימש פרקליט, כישרון שעורר עליו את קנאתו של הקיסר גאיוס קאליגולה המגלומן, שכמעט הוציא אותו להורג אילולא האמין שממילא ימות במהרה, כי היה ידוע חולי. בשנת 41, משאך עלה על כס השלטון, האשים אותו קלאודיוס, כנראה בהשפעת אשתו מְסַאלינה (*Valeria Messalina*), בניאוף עם יוליה ליווילה (*Iulia Livilla*), אחותו של גאיוס קאליגולה, והגלה אותו לאי הגזרה השומם קורסיקה, ששם שהה עד שנת 49. אגריפינה הצעירה,

2 המקורות העיקריים הם סנקא, שהערות מועטות מאוד על חייו פוזרות באקראי בכתיבו הפילוסופיים; טאקיטוס, ספרי השנים, יא–טו; קאסיוס דיו, נט–סא.

אשתו השלישית של קלאודיוס, היא שהשפיעה אז על קלאודיוס לבטל את רוע הגזרה ולהשיבו לרומא כדי שישמש מורהו של נרון בנה, שהיה אז בן שתים עשרה, ובהשפעתה אף נבחר לכהונת פרייטור. עם מותו של קלאודיוס בשנת 54 ועלייתו של נרון לכס השלטון הפכו סנקא ובעל בריתו בורוס (Sextus Afranius Burrus), מפקד המשמר הפרייטוריאני, ליועציו של נרון בן השבע עשרה. בשנת 55 או 56 שימש סנקא קונסול ממלא מקום, ובתור סנטור בכיר דאג שִנרון ינהג כבוד בסנט. עד שנת 62 הצליחו סנקא ובורוס להרחיק את נרון מהשפעת אימו ושכנעו אותו לכלכל את מעשיו בתבונה, ובכלל זה לבער את הרעות החולות של ממשל קלאודיוס, כגון נוהלי השיפוט החריגים שלו³ והשחיתות שפשתה בחצרו. בפועל היו סנקא ובורוס מושליה הלא מוכתרים של האימפריה הרומית. מעמדו של סנקא הידרדר והלך ככל שהתעצמה השפעתם המשחיתה של החצרנים האחרים, ובעיקר בעקבות פשעיו המשוערים והוודאיים של נרון, כגון התנקשותו המשוערת בחיי בריטאניקוס (Claudius Tiberius Britannicus), בנם של קלאודיוס ורעייתו השנייה מסאלינה, בשנת 55 ורציחתו הוודאית את אימו בשנת 59, פשעים שנעשו בשעה שנרון עדיין היה נתון להשפעתם של סנקא ובורוס. עם מות בורוס בשנת 62 (הוא כנראה הורעל בידי נרון) התרבו מקטרגיו של סנקא בחצרו של נרון.⁴ לפיכך הוא פרש מרומא ומן החיים הציבוריים, הקדיש את זמנו להגות פילוסופית ולכתיבה, וחי חיי צנע ופשטות למרות העושר הרב שצבר בשנים ששהה בחצרו של נרון. בשנת 65 האשים אותו נרון בשותפות בקשר הכושל של גאיוס קאלפורניוס פיסו (Gaius Calpurnius Piso). הרוח החיה בקשר הזה היה לוקאנוס אחיינו של סנקא, ובעקבותיו אולצו לוקאנוס, סנקא ושני אחיו של סנקא לשלוח יד בנפשם.⁵

כישרונותיו, שצודדו את ליבם של הקיסרים הגחמניים ובזכותם נעשה מקורב אליהם – קרבה שעלתה לו בסופו של דבר בחייו – התבטאו גם בשפעה מעוררת ההתפעלות של חיבוריו וגם ברבגוניות של סוגותיהם: לסוגה הראשונה של

3 ראו הדלעתו של קלאודיוס האלוהי, י' 4, הערה 84. יב 3, 20–26.
 4 ראו טאקיטוס, ספרי השנים, יג 42, 1–6: הקונסול סוויליוס (Marcus Suillius) מאשים את סנקא בניאוף, בגזל תושבי הפרובינציות, ב'ציד' ירושות מאנשים ערירים, בהתעשרות אגדית בזכות קשריו עם הקיסרים וכיו"ב. השוו קאסיוס דיו, סא 10, 2–3.
 5 לתיאור התאבדותו של סנקא ראו טאקיטוס, ספרי השנים, טו 62–64.